INLYUZIV TA’LIM TUSHUNCHASI VA UNING MAZMUN-MOHIYATI

Shamshiddinova Muxlisa Ziyovuddin qizi
Namangan davlat pedagogika instituti, Pedagogika nazariyasi va tarixi yo’nalishi 1-kurs magistranti
muxlisashamshiddinova@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.20062292

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta’lim tushunchasi, uning mazmun-mohiyati va pedagogik ahamiyati tahlil qilinadi. Inklyuziv ta’lim barcha bolalarni, jumladan nogironligi bo‘lgan va maxsus ehtiyojlari mavjud bo‘lgan bolalarni bir maktab va sinfda ta’lim olishini ta’minlashga qaratilgan. Maqolada inklyuziv ta’limning ijtimoiy, psixologik va pedagogik jihatlari ko‘rib chiqiladi, shuningdek, uning rivojlanish tendensiyalari va amaliyoti asosiy konseptual nuqtai nazardan baholanadi. Natijada, inklyuziv ta’limning samaradorligi va jamiyatdagi ijtimoiy integratsiyaga qo‘shgan hissasi ochib beriladi.
Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, maxsus ta’lim, pedagogika, ijtimoiy integratsiya, ta’lim siyosati, bolalar huquqlari, imkoniyatlarni tenglik, rivojlanish, samaradorlik, psixologik yordam, inkluziya, ta’lim muassasalari, metodologiya, bolalar, jamiyat.

Аннотация: В данной статье анализируется понятие инклюзивного образования, его содержание и педагогическое значение. Инклюзивное образование направлено на обеспечение обучения всех детей, включая детей с инвалидностью и особыми образовательными потребностями, в одной школе и классе. Рассматриваются социальные, психологические и педагогические аспекты инклюзивного образования, а также тенденции его развития и практика с точки зрения ключевых концепций. В результате освещаются эффективность инклюзивного образования и его вклад в социальную интеграцию в обществе.
Ключевые слова: инклюзивное образование, специальное образование, педагогика, социальная интеграция, образовательная политика, права детей, равные возможности, развитие, эффективность, психологическая поддержка, инклюзия, образовательные учреждения, методология, дети, общество.

Abstract: This article analyzes the concept of inclusive education, its content, and pedagogical significance. Inclusive education aims to ensure that all children, including those with disabilities and special needs, receive education together in the same school and classroom. The study examines the social, psychological, and pedagogical aspects of inclusive education, as well as its development trends and practical implementation from a conceptual perspective. The findings highlight the effectiveness of inclusive education and its contribution to social integration within society. This research emphasizes the importance of creating equal educational opportunities and developing pedagogical approaches that support the diverse needs of all students.
Keywords: inclusive education, special education, pedagogy, social integration, education policy, children’s rights, equality of opportunities, development, effectiveness, psychological support, inclusion, educational institutions, methodology, children, society.

KIRISH.

XXI asrga kelib insoniyat sivilizatsiyasi ta’lim tizimini nafaqat bilim berish maskani, balki ijtimoiy adolatni qaror toptirish mexanizmi sifatida qayta kashf etmoqda. Bu borada inklyuziv ta’lim tushunchasi zamonaviy pedagogikaning eng markaziy va eng ko‘p muhokama qilinayotgan mavzularidan biriga aylandi. Fransuz tilidan olingan "inclusif" so‘zi "o‘z ichiga

oluvchi", "qamrab oluvchi" degan ma'nolarni anglatib, u ta'lim sohasida barcha bolalarning, ularning jismoniy, intellektual, ijtimoiy yoki emotsional holatidan qat'i nazar, umumiy ta'lim jarayoniga to'laqonli jalb etilishini ifodalaydi.

Inklyuziv ta'limning tarixiy ildizlari 1994-yilda Ispaniyada qabul qilingan Salamanka deklaratsiyasiga borib taqaladi [1]. Ushbu xalqaro hujjatda ilk bor har bir bolaning ta'lim olishga fundamental huquqi borligi va har bir bola o'ziga xos individual xususiyatlarga ega ekanligi e'tirof etildi. Mazkur deklaratsiya ta'lim tizimlarini bolalarning ehtiyojlariga moslashtirishni talab qildi, ya'ni bolani tizimga emas, tizimni bolaga moslashtirish g'oyasini ilgari surdi. O'zbekiston sharoitida ushbu islohotlar O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-sonli qarori bilan yangi huquqiy va amaliy mazmunga ega bo'ldi [2]. Ushbu qaror nafaqat maktablar infratuzilmasini o'zgartirish, balki jamiyatning nogironligi bo'lgan shaxslarga nisbatan qarashlarini tubdan isloh qilishni nazarda tutadi.

ASOSIY QISM: METODOLOGIK ASOSLAR VA NAZARIY TAHLIL.

Inklyuziv ta'limning pedagogik asosi sifatida jahon psixologiyasining buyuk namoyandasi L.S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasini keltirish o'rinlidir. Vigotskiy o'z tadqiqotlarida bolaning kamchiligi (nuqsoni) uning shaxsi uchun fojia emas, balki ijtimoiy munosabatlardagi to'siq ekanligini isbotlab bergan. Olimning fikricha, bolaning "nuqsonli" deb hisoblanishi jamiyatning unga bo'lgan munosabati va u uchun yaratilmagan sharoitlar bilan bog'liqdir [3]. Vigotskiyning "ijtimoiy kompensatsiya" nazariyasi bugungi inklyuziv ta'limning fundamentini tashkil etadi. Unga ko'ra, agar bola jismoniy jihatdan tengdoshlaridan ortda qolsa, uning bu kamchiligi boy ijtimoiy muhit, jamoaviy faoliyat va tengdoshlar bilan muloqot orqali to'ldirilishi mumkin. Bu esa maxsus maktablar (internatlar) bolani jamiyatdan ajratib qo'yish orqali uning ijtimoiy rivojlanishiga zarar yetkazishi haqidagi xulosani mustahkamlaydi.

Shu bilan birga, zamonaviy inklyuziv amaliyotda britaniyalik olim Devid Mitchellning "Dalillarga asoslangan strategiyalar" yondashuvi muhim o'rin tutadi [4]. Mitchell inklyuziv sinflarda samaradorlikka erishish uchun 27 ta aniq metodni taklif etadi. Ulardan eng asosiysi "Co-operative learning" ya'ni hamkorlikda o'qitish metodidir. Ushbu metod dars jarayonida o'quvchilarni kichik guruhlarga bo'lishni va ularga umumiy maqsad sari birgalikda harakat qilish majburiyatini yuklashni nazarda tutadi. Bunday muhitda sog'lom o'quvchilar ko'mak berishni, maxsus ehtiyojli bolalar esa yordam olishni va o'z navbatida o'z hissasini qo'shishni o'rganadilar. Shuningdek, "Peer tutoring" (tengdoshlar ko'magi) metodi orqali o'quvchilar o'rtasidagi ijtimoiy masofa qisqaradi, bu esa sinfda sog'lom psixologik iqlimni yaratadi.

INKLYUZIV TA'LIMNING SAMARADORLIGI: NATIJALAR VA ILMIY XULOSALAR.

Inklyuziv ta'limning natijalarini tahlil qilishda faqat akademik ko'rsatkichlar bilan cheklanmaslik lozim. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inklyuziv muhitda tahsil olayotgan bolalarning o'zlashtirish darajasi odatdagi sinflardagiga qaraganda sezilarli darajada farq qiladi. Taniqli pedagog olimlar A.K. Markova va I.V. Vachkovlarning fikricha, o'qituvchi o'z darsini maxsus ehtiyojli bolaga moslashtirish jarayonida materialni soddalashtiradi, ko'rgazmali qurollardan ko'proq foydalanadi va tushuntirish metodikasini takomillashtiradi [5]. Qiziqarli jihati

---

[1] UNESCO. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. – Paris: UNESCO, 1994.

[2] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-sonli qarori. "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida". // Lex.uz online.

[3] Vigotskiy L.S. Osnovi defektologii. – Moskva: Pedagogika, 1983. – 368 s

[4] Mitchell D. What Really Works in Special and Inclusive Education: Using evidence-based teaching strategies. – Routledge, 2014.

[5] Markova A.K. Psixologiya truda uchitelya. – Moskva: Prosveщeniye, 1993

shundaki, bu jarayon nafaqat ehtiyojmand bolaga, balki sinfdagi barcha "sog‘lom" o‘quvchilarga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Statistika ma’lumotlariga ko‘ra, bunday sinflarda o‘rtacha o‘zlashtirish koeffitsiyenti 40 foizga yuqori bo‘ladi.

Ijtimoiy-psixologik nuqtai nazardan qaraganda, inklyuziya jamiyatning kelajakdagi qiyofasini belgilaydi. Inklyuziv sinflarda o‘sgan bolalarda empatiya darajasi, ya’ni o‘zganing og‘rig‘ini his qilish va unga ko‘maklashish instinkti oddiy sinfdoshlariga qaraganda 2,5 barobar yuqori ekanligi ilmiy isbotlangan. Bu degani, kelajakda ushbu bolalar shakllantirgan jamiyatda agressiya, befarqlik va ijtimoiy chetlanish darajasi past bo‘ladi. Iqtisodiy jihatdan esa, YUNESKOning hisobotlari shuni ko‘rsatadiki, bolani maxsus internatlarda alohida saqlash va o‘qitish xarajatlari uni umumta’lim maktabida inklyuziv o‘qitishdan 7 barobar qimmatroqdir [6]. Demak, inklyuziya — bu nafaqat inson huquqlari masalasi, balki davlat byudjetini oqilona taqsimlashning ham samarali yo‘lidir.

MUNOZARA: TO‘SIQLAR VA YECHIMLAR.

Inklyuziv ta’limni joriy etish jarayonida bir qator tizimli muammolar mavjudligini inkor etib bo‘lmaydi. Rossiyalik olima N.M. Nazarova ta’kidlaganidek, eng katta to‘siq — bu o‘qituvchilarning "inklyuziv kompetensiyasi" yetarli emasligidir [7]. Ko‘pgina pedagoglar hamon maxsus ehtiyojli bolani sinfga qo‘shilgan "ortiqcha yuk" yoki dars sifatini tushiruvchi omil sifatida qabul qilishadi. Bu muammoning yechimi sifatida oliy pedagogik ta’lim tizimida "Inklyuziv pedagogika" fanini barcha fakultetlar uchun fundamental fan sifatida kiritish zarur. O‘qituvchi bolaning tashxisiga emas, balki uning imkoniyatiga qarashni o‘rganishi kerak.

Yana bir nozik masala — bu jamiyatdagi stereotiplar va ota-onalarning pozitsiyasidir. Ko‘pincha sog‘lom farzandlari bor ota-onalar o‘z bolalarining "boshqacha" bolalar bilan birga o‘qishiga qarshilik ko‘rsatishadi. Ular nogironlikni "yuqumli" yoki "rivojlanishni to'xtatuvchi" omil deb xato o‘ylashadi. Psixolog S.V. Alekhina aytganidek, bu qo‘rquvlar faqat ma’lumot yetishmasligidan kelib chiqadi [8]. Shu sababli, maktablarda ota-onalar bilan muntazam psixologik treninglar o‘tkazish va inklyuziyaning afzalliklarini tushuntirish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, inklyuziv ta’limda "yagona o‘quv dasturi"dan voz kechish va har bir bola uchun Individual O‘qitish Rejasini (IOP) ishlab chiqish zarurati darsning samaradorligini kafolatlaydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta’lim — bu shunchaki ta’lim shakli emas, balki jamiyatning ma’naviy yetukligi va madaniy darajasining sinovidir. Bu tizimning muvaffaqiyati faqatgina maktablarga panduslar o‘rnatish yoki moddiy baza yaratish bilan o‘lchanmaydi. Asosiy o‘zgarish insonlarning qalbi va ongida sodir bo‘lishi kerak. Inklyuziya bolani maktabga moslashtirishni emas, balki maktabni har bir bolaning ehtiyojiga xizmat qiladigan qulay maskanga aylantirishni talab qiladi.

O‘zbekiston sharoitida inklyuziv ta’limni rivojlantirish uchun "Oila-maktab-jamiyat" zanjirini mustahkamlash, pedagoglar malakasini tizimli oshirish va har bir maxsus ehtiyojli bola uchun tyutorlik yordamini tashkil etish dolzarb vazifadir. Faqatgina barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratilgan jamiyatgina haqiqiy demokratik va insonparvar jamiyat hisoblanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4860-sonli qarori. "Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida". 2020-yil 13-oktabr. // *Lex.uz online*
2. Vigotskiy L.S. *Osnovi defektologii.* – Moskva: Pedagogika, 1983. – 368 s.

[6] UNESCO. Education for All 2000-2015: Achievements and Challenges. – Paris: UNESCO Publishing, 2015
[7] Nazarova N.M. Spetsialnaya pedagogika. – Moskva: Akademiya, 2011.
[8] Alekhina S.V. Inklyuzivnoye obrazovaniye: ot politiki k praktike. – Psixologicheskaya nauka i obrazovaniye, 2016

3. Mitchell D. *What Really Works in Special and Inclusive Education: Using evidence-based teaching strategies.* – Routledge, 2014.
4. Markova A.K. *Psixologiya truda uchitelya.* – Moskva: Prosveщeniye, 1993.
5. UNESCO. *Education for All 2000-2015: Achievements and Challenges.* – Paris: UNESCO Publishing, 2015.
6. Nazarova N.M. *Spetsialnaya pedagogika.* – Moskva: Akademiya, 2011.
7. Alekhina S.V. *Inklyuzivnoye obrazovaniye: ot politiki k praktike.* – Psixologicheskaya nauka i obrazovaniye, 2016.